

AZRA GADŽO-KASUMOVIĆ
(Sarajevo)

PRILOG PREVOĐENJU OSMANSKIH DOKUMENATA I INTERPRETACIJAMA PREVODA *

Rezime

U radu pod naslovom *Prilog prevođenju osmanskih dokumenata i interpretacijama prevoda* govori se o važnosti preciznih i cjelovitih prijevoda osmanskih dokumenata za izučavanje lokalne bosanske sredine s posebnim osvrtom na sidžile. Također se govori, općenito, o ranije praktikovanom odnosu prema prevodima i prema nečijoj već prevedenoj osmanskoj građi kao i o problemima sa kojim se susreće prevodilac posebno prilikom prevođenja onih deftera ili sidžila koji obuhvataju različit spektar tema. Ističe se i važnost ujednačavanja terminologije s ciljem da najbliže odlika brojne historijske pojave i pojmove osmanskog perioda. Donose se i neki konkretni primjeri da ukažu na svu složenost prenošenja termina i pojmova iz historijskog osmanskog rukopisa na naš jezik. U tom pogledu skreće se pažnja na potrebu tretiranja cjelovitih prevoda osmanskih dokumenata sa svom potrebnom naučnom aparaturom kao naučnog djela.

Ključne riječi: osmanski dokumenti, prevođenost, prevedena građa, upotreba prevoda, korektnost, vrednovanje prevoda, definiranje termina.

Jedan od važnih segmenata u radu Orijentalnog instituta u Sarajevu je, kao što je poznato, bilo prevođenje osmanskih popisnih deftera koji spadaju među najvažnije izvore sa stanovišta uvida u funkcioniranje osmanskog sistema. To je razlog zbog čega se ti izvori nisu ostavljali u pokrajinama i što su ih najviši državni funkcioneri vraćali na Portu.

* Ovaj rad je prezentiran na Naučnom skupu "Kulturno-historijski tokovi u Bosni od 15. do 19. stoljeća" održanom između 15-17. maja 2015. godine kojim je obilježeno 65 godina rada Orijentalnog instituta u Sarajevu.

Tako npr. nijedan original popisnih tapu tahrir deftera koji jesu sačinjavani na terenu Bosanskog ejaleta nije pronađen u Bosni¹. Tek kada je Osmanska država otišla u historiju i kada su otvoreni osmanski arhivi, a nakon sporazuma tadašnje Jugoslavije s Turskom 1929. godine odobren je jugoslavenskim naučnicima pristup arhivima u Turskoj. Također je nešto kasnije od strane najuglednijih turskih naučnika kakav je između ostalih bio Ismail Hakki Uzunçaršili, iniciran prevod i obrada popisnih deftera te istraživanje carigradskih arhiva prvo od strane Gliše Elezovića u Srbiji, a potom i od Branislava Đurđeva koji je kod nas u Bosni imao važnu ulogu u pokretanju navedenih projekata nakon osnivanja OIS-a. Elezović je napravio ispise regesti iz carigradskih arhiva koji su objavljeni, kao što su objavljene i dvije obimne knjige njegovih prevođa najvažnijih i najstarijih dokumenata sa područja bivše Jugoslavije. Također su u OIS-u prvi naučni radnici kao što su Hamid Hadžibegić i Nedim Filipović ozbiljno radili na izradi regesti pojedinačnih osmanskih dokumenata koje su nažalost izgorjele prije nego što su objavljene.

Što se tiče obrade sidžila ona je bila zanemarena kao ozbiljan i dugoročno osmišljen institucionalni projekat. Uslijed takvog odnosa sadržaji ovih važnih izvora za brojne kadiluke Bosanskog ejaleta zauvijek su nestali nakon što su originali izgorjeli. Kao što je poznato, Institut je prije 1992. godine posjedovao 67 cjelovitih i 27 fragmentarnih sidžila raznih bosanskih i hercegovačkih kadiluka. Sada posjeduje samo sedam cjelovitih i šest fragmentarnih sidžila koji su slučajno sačuvani². Dosađ objavljeni sidžili prevedeni su uglavnom kao opširne regeste³ izuzi-

¹ U vezi sa navedenom konstatacijom kao stručno pojašnjenje u vezi sa defterima citiram navode meni nepoznatog autora recenzije ovog rada: "Nijedan defter nije pronađen u Bosni zbog razaranja kroz koja je ova pokrajina prošla. Dovoljno je sjetiti se postratnog perioda II svj. rata, kada se bacalo i uništavalo sve što je pisano harfovima, da ne govorimo o vremenu prije toga. Iz iskustva u radu sa defterima poznato nam je da su zapravo uvijek pravljene kopije deftera, jedan primjerak je išao u centralnu, a jedan u pokrajinsku administraciju. Neki su sačuvani u tom obliku, npr. dva primjerka opširnog popisa Požeškog sandžaka iz 1579. (BOA TD No. 672, i BOA TD No. 650). Oni su identični što se tiče podataka sa terena, samo se mogu razlikovati naknadne bilješke. Isto tako sumarni defteri su pisani na isti način, npr. za Kliški sandžak iz 1550. godine sačuvana su oba primjerka. TK TD No. 242, i BOA TD No.647. Ovdje je to još vidljivije. U jednom od ovih popisa unošene su bilješke centralne administracije, čak 25 godina nakon popisa. U drugom tih bilježaka nema, ali osnovni tekst je identičan."

² Hatidža Čar-Drnda, "Šerijatski sidžili i njihova zastupljenost u Bosni i Hercegovini", *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke (Anali GHB)*, knjiga XXI-XXII, Sarajevo, 2003, 85-94.

³ Na isti način objavljeni su sabrani prepisi iz raznih službenih akata iz sidžila jajačkog kadije koji su datirani u periodu 1104-1106/1692-1694. godina. Vidjeti: Čiro Truhelka, "Pabirci iz jajačkog sidžila", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XXX*, Sarajevo, 1918, 157-175. Ovdje se ustvari ne radi o zvaničnom sidžilu jajačkog kadije nego o sak sidžilu koji Truhelka naziva pismovnikom.

majući novopazarski i dijelom maglajske sidžile koji daju i transkripcije dokumenata i detaljne prevode⁴. Maglajski sidžili su, u stvari, rasuti dijelovi sabrani iz sidžila koji su nastajali u dužem vremenskom periodu. Evidentno je npr. da su u okviru projekta podržanog od ANUBiH bili prevođeni u vidu opširnih registri sidžili sarajevskog suda koji datiraju između 1800-1810. godine. Činjenica da su sarajevski sidžili sačuvani u kontinuitetu (1762-1852) njihov značaj posebno uvećava. To da su svi sarajevski sidžili bili prevođeni i prevedeni u vidu registri i prije ovog institucionalnog projekta, a potom da su zagubljeni i nestali, dokazuje brojna literatura koja je nastajala na temelju navedenih sidžila, ali ona također dokazuje i nekorektan odnos dijela tadašnje naučne javnosti prema već urađenim prevodima ove vrste osmanske građe koji su, makar bili sačinjeni u vidu opširnih registri, imali izuzetnu vrijednost za razumijevanje historijske prošlosti naših krajeva pod osmanskom vlašću. Svi glavni osmanski defteri kao što su *tapu tahrir*, *muhimme*, *ahkam*, *şikayet* i drugi defteri jesu iznimno važni za razumijevanje funkcioniranja Osmanske države, prije svega, u smislu popisa poreski sposobnog stanovništva i u smislu ubiranja poreskih prihoda. Ipak, s aspekta potrebe izučavanja različitih pitanja naše lokalne sredine osmanskog perioda posebno važan izvor jesu upravo sidžili. Sidžili koji su nastajali u sudskim kancelarijama na prostoru Bosanskog ejaleta mogu se uvrstiti ili u sidžile sarajevskog suda vođene pod neposrednim nadzorom osmanskog mulle, te su, kao takvi, ovi sidžili predstavljali uzor za vođenje svih ostalih sidžila, ili su spadali u sidžile ostalih kadiluka koji su bili registrirani pod nadzorom kadija kadiluka. Sidžili sarajevskog suda su u odnosu na sidžile ostalih kadiluka reprezentativni i po samom fizičkom izgledu, a i po brojnosti registriranih dokumenata⁵. Svaki sidžil sadržavao je one dokumente koji su odražavali poseban status navedenog kadiluka i specifična poreska opterećenja njegovog stanovništva. Manji dio upravnih dokumenata upućivanih s visokog nivoa, prije svega fermana koji se mogu nazvati cirkularnim aktima, bilježeni su istovremeno u svim sidžilima raznih kadiluka⁶, ili samo u sidžilima pojedinih kadiluka. U sidžilima su pored dokumenata iz redovne sudske prakse registrirani svi upravni dokumen-

⁴ Samo su kod maglajskih sidžila cirkularni fermani dati u vidu opširnih registri. Na osnovu uvida u rasute pa potom sabrane listove maglajskih sidžila može se zaključiti da oni također predstavljaju jednu vrstu saka. Za razliku od uvezanog saka ovi rasuti listovi sabrani kroz dvije decenije funkcioniranja maglajskog kadiluka imali su određenu praktičnu primjenu za kadiju.

⁵ Objavljivanje jednog ovakvog sidžila i sa transkripcijom i faksimilima kao što je urađeno u slučaju maglajskih i novopazarskih sidžila, zahtijevalo bi dvije knjige.

⁶ Često su fermani sa identičnim sadržajem odašiljani ne samo u razne kadiluke na prostoru Bosanskog ejaleta nego i u kadiluke na prostoru cijele Rumelije.

ti koji su pratili provođenje funkcioniranja ukupnog državnog sistema sa registracijama svih onih pitanja koja su bila bitna za opstojnost navedenog sistema. U tom pogledu onovremeni osmanski sudovi tj. osmanske sudnice su djelom funkcionirale i kao današnji sudovi i kao današnje opštine i kao brojne kancelarije današnjih pravničko notarskih službi. U sidžilima svih kadiluka je redovno registrirana uobičajena i konkretna sudska praksa iskazana kroz sudske presude, koje su uključivale brojna pravna pitanja. Sidžili osamnaestog i prve polovine devetnaestog stoljeća registrirali su razna davanja i poreska opterećenja stanovništva koja su bila specifična i posebno određivana za svaki kadiluk, pa i za svaku nahiju tog kadiluka. Tu su bili evidentirani svi državni prihodi organizirani bilo kroz vakufe i vakufske fondacije, a nadzirani od strane države, bilo prihodi čije je upravljanje i davanje obaveznog dijela za državne potrebe bilo organizovano po principu *malikana*. Tu je bila registrirana i svaka promjena u upravljanju malikanom tj. eventualno davanje malikana u zakup ili podzakup što je bila legalna i uobičajena praksa. Tu su bili registrirani i dokumenti o dodjeli službi od državne važnosti kao i berati-dokumenti o dodjeli prihoda u vidu timara sa određenih zemljišnih kompleksa kao proizvodnih poljoprivrednih jedinica. Tu su bile registrirane i poslovne privilegije i sve privilegije oslobađanja od određenih poreskih opterećenja. Znači sidžili su pratili ukupan privredno ekonomski razvoj određenog područja čija je kontrola i uprava rukovođena i nadzirana iz svake kadilučke sudnice i njenim posredovanjem. Uz to dokumenti registrirani u sidžilima pokazuju međusobne relacije raznih upravnih dužnosnika kao i njihove nadležnosti. Sarajevski sidžili npr. svjedoče o, za one prilike, vanredno razvijenom i privilegiranom privrednom miljeu područja užeg sarajevskog kadiluka, prije svega sarajevske čaršije, a isto tako svjedoče dijelom o strukturi sarajevskog stanovništva, o imovinskim relacijama što se odnosilo, po onom što ovi izvori, kazuju, uglavnom na mobilne i aktivne stanovnike iz kategorije ehalije.

Uzimajući u obzir svu složenost raznih tema i pitanja koja se evidentiraju u jednom sidžilu na prevodiocu ovih izvora je obaveza da pokuša da razumije čitav niz ekonomskih i pravnih termina ili sintagmi, koji definiraju razna ekonomska i pravna pitanja. Problem ubikacije u sidžilima je daleko manje izražen nego li u popisnim defterima, ali je svakako prisutan. Stoga se u svim prevodima uočavaju određeni previdi i greške što je razumljivo uslijed složenosti i raznolikosti tekstova. Ispravljanje navedenih greški stalni je zadatak i potreba kako od strane samog prevodioca tako i od strane onih koji s razumijevanjem koriste njegov prevod. Treba istaći da je za opći napredak osmanistike bitan što veći broj naučnih prevoda, a ne samo davanja regesti. Uočljivo je da je veoma raširena praksa pisanja na osnovu kratkih regesti koje se kao takve ne

moгу tretirati kao korištenje izvora, budući da kratke regeste predstavljaju samo neophodnu uputu istraživačima koji mogu koristiti original te koji su u tom pogledu u stanju ostvariti kritički pristup i dati kritičku analizu kako tekstova samih izvora tako i literature koja se poziva na određene izvore⁷. Što se tiče dugih i opširnih regesti one u određenoj mjeri mogu koristiti raznim interpretatorima određenih pitanja iz osmanske historije. Treba imati na umu da je prevodilac posrednik čiji prevod postaje izvor za razna interpretiranja i to ne samo za one koji ne poznaju osmanski jezik nego čak i za znalce tog jezika koji se nerijetko opredjeljuju za lakši i brži put. Ovdje napominjem sljedeće: Dok iščitavanje deftera zbog sijakata te ubikacija predstavlja teškoću pri obradi ove vrste izvora dotle autentično prevođenje od riječi do riječi brojnih raznovrsnih dokumenta iz sidžila od kojih neki, kao vakufname i fermani, imaju i književno literarni karakter, kao i prevođenje komplikovanih pravnih rasprava pred sudom, predstavlja posebnu teškoću. Stoga je vrlo bitno da prevodilac odredi i ujednači definiranje određenih pojmova te da vodi računa o preciznoj, jasnoj i nedvosmislenoj formulaciji pojedinih sintagmi koje su posebno važne za razumijevanja samih funkcija kao i razumijevanje prakse u određenim upravnim i drugim procedurama. Sve što prevodilac pogrešno ili dvosmisleno formulira prenosi se masovno dalje i traje nekada decenijama. To isto se može reći i za one koji interpretiraju razne historijske pojave i koji su dali definicije raznih pojmova vezanih za period osmanske historije što je vidljivo kroz brojnu literaturu. Reinterpretiranje pojmova i formulacija svakako je nešto što mora biti stalan proces u smislu naprednijeg i kvalitetnijeg razumijevanja ovog dijela naše dugotrajuće historije koji je sigurno bitan za razumijevanje i našeg bosanskog “danas i sada” u obaveznim i obvezujućim međurelacijama u kontaktima.

Prema tome, da bi se postiglo bolje razumijevanje raznih segmenata osmanske historije bitan je ozbiljniji pristup prevođenju osmanskih dokumenata⁸ koji uključuje i sistematičnu pripremu u pogledu oblikovanja i ujednačavanja terminologije i ujednačavanja standarda za lektorsku obradu teksta izvornog dokumenta⁹. Kod prenošenja pojedinih termina važno je navesti originalni izraz, što u mnogim naučnim radovima i prijevodima nije slučaj, jer taj navedeni i u originalu upotrijebljeni izraz mijenja

⁷ Navedeni način pisanja na osnovu regesti ne puža mogućnost kritičkog pristupa samoj regesti i, općenito, ranije napisanim tekstovima.

⁸ Posebno onih dokumenata registriranih u sidžile od koji svaki ima i originalni izvod koji se po potrebi uručuje zainteresiranoj stranci a koji je ispisivan na osnovu sidžilske registracije.

⁹ Vidljivo je to i u načinu prenošenja osmanskih titula i oslovljavanja što je u turskoj literaturi koja se odnosi na osmanistiku riješeno npr. velikim slovom, dok kod nas u ovom pogledu postoji velika neujednačenost i evidentna kolebanja.

smisao i daje novu dimenziju razumijevanju. Ovdje će se radi ilustracije gore rečenog navesti i neki konkretni primjeri: npr. ako je upotrijebljena riječ koja se uobičajeno prevodi na naš jezik kao kamata, a u originalu u jednom tekstu su upotrijebljene tri riječi *riba*, *ribh*, *faiz* od kojih svaka nosi određenu specifičnu nijansu u značenju, bitno je u prevodu navesti uz riječ kamata ili prirast, kako se sve tri riječi uobičajeno prenose na naš jezik, onu riječ koja je upotrijebljena u originalu. Kao što je poznato termin *riba* označava zelenašku kamatu koja je u islamu zabranjena, a termini *ribh* i *faiz* ukazuju na prirast, višak koji se ostvari kroz određenu vrstu poslovanja i kao takav koristi za opštekorisne namjene¹⁰. Ili npr. ako je upotrijebljena riječ *ptica* treba navesti onu koja je upotrijebljena u originalu bilo da se radi o riječi *dudi/tuti* ili riječi *kuş*. Dakle, radi preciznosti prijevoda i otvaranja mogućnosti čitaocu da sam izgradi svoje lično razumijevanje i ostvari kritički pristup važno je u određenim tekstovima navoditi onu riječ koja je u datoj sintagmi upotrijebljena jer ona nosi posebnu semantiku koju ne možemo adekvatnom rječju preslikati na naš jezik¹¹.

Neke sintagme mogu imati više mogućih interpretacija. Kao primjer donosim sintagmu *vekayi've kismet-i askeriyye* upotrebljavanu redovno na koricama sarajevskih sidžila gdje se sintagma *kismet-i askeriyye* može prevesti kao *vojne ostavine* što može podrazumijevati da su u ovim sidžilima registrirane samo ostavine vojnih lica i njihovih nasljednika, što doista i jeste velikim dijelom slučaj, i kao “vojne ostavine” pri čemu se podrazumijeva da su prihodi od ostavinskih postupaka tj. takse od ostavinskih postupaka¹² određeni za vojne potrebe u što, između ostalog spadaju i plate vojnih službenika, u ovom slučaju kazaskera i mulle i vođenje njihovih kancelarija.

U radu na prevođenju osmanske historijske građe susrećemo se sa mnoštvom neadekvatnih i nepreciznih formulacija na koje se svako od nas, dakle svaki prevodilac osmanske građe treba uvijek podsjećati. Nekada i

¹⁰ Vidjeti: GHB, sidžil 42, str. 143.

¹¹ Navodim primjer iz teksta jedne vakufname registrirane u sidžilu, gdje je jednom rečeno: “...*nefs-i mutmainna kuşuna-ptici moje smirene duše*”, a potom je u drugom dijelu rečenice kazano “*ptica/dūdi* moje drage duše”. Također je upotrijebljena riječ *kuş* i u dolje navedenom kontekstu. “Umrem li neka ptici/ *kuş* (*Nefs-i mutmainna kuşuna*.” – riječ *kuşuna* napisana je sa ك umjesto sa ق) moje duše smirene stigne poziv: “*Vrati se svome Gospodaru smirena i zadovoljna/İrğā' ilā Rabbiki rāḍiyatan mardiyyata*” (*Kur'an*:89:28), neka se, kao odgovor na ovaj veliki poziv, *ptica/dūdi* (*Dūdi/Tūtī*) moje drage duše oslobodi od ovog zatvora spoznaje (tj. da izađe iz zatvora velikih i teških spoznaja do kojih je došla). Primjeri su navedeni iz prijevoda sarajevskog sidžila: GHB, sidžil 42, 144.

¹² *Resmi-kismet* je taksa na ostavinu koja je pripadala kazaskeru od vojnih zaostavština osoba koje su imale položaj plaćen više od tri akče dnevno, a takse osoba čiji je položaj bio plaćen sa manje od tri akče dnevno pripadao je lokalnim kadijama. O taksama je brinuo kadija kassam, a ukoliko nije bilo kassama takse su uzimali lokalni kadije i čuvali su ih do predaje kazaskeru.

prevodilac, makar bio ozbiljan naučnik i dobro poznao prirodu osmanskog timarskog sistema, daje, usljed toga što je njemu jasno, a ne pridaje značaja tome da i drugima jasno predoči, poneku nepreciznu i nedovoljno ekspliciranu formulaciju koja može da dovede u nedoumicu onog ko nije dovoljno upućen u prirodu tog sistema i ko tek uči i saznaje ili ko želi da se samo informira. Prevodilac i interpretator izvora svakako mora voditi računa kakav će učinak imati njegove formulacije na razumijevanje onih koji koriste prevedene tekstove. Ono što se prevodiocu i naučniku čini i jeste poznato i jasno, kada nije dovoljno jasno eksplicirano da bi omogućilo lakše razumijevanje kod drugih, masovno se kao takvo, tj. nejasno formulirano, prenosi i interpretira dalje. Znači neophodan je uvijek novi kritički pristup i osmatranje svake nedovoljno pojašnjene formulacije određenih pojmova i određenih sintagmi. Uočljivo je da se često piše po automatizmu prenošenja, a bez postignutog razumijevanja i bez propitivanja suštine svih bitnih pojmova i onog što ti pojmovi znače i predstavljaju. Ovdje treba napomenuti da se prevodilac osmanskog teksta uvijek sreće sa problemom rješavanja nejasne grafije, usljed čega je izložen riziku da nedovoljno pazi na rješavanja najadekvatnijeg načina prenošenja određenih pojmova na naš jezik.

Jedan od primjera sasvim pogrešnih formulacija prilikom prevoda jeste i sljedeći u kojem je nastala sintagma “jeničarski spahija”. “...prema tome neka se ne dozvoli ni.....ni..ni zaimima ni timarnicima ni raznim službenicima ni čaušima, ni janjičarima ni janjičarskim spahijama...”¹³ U priloženom tekstu originala stoji: *...ve zu 'ama ve erbab-ı timar ve mutferrika ve çavuş ve yeniçeri ve sipahi...* iz čega je jasno da se radi posebno o janičarima i posebno o spahijama, a što je prilikom iščitavanja sidžila uočeno kao pogrešna formulacija koja uvodi novi nepostojeći pojam.

Napominjem također da se sličan problem kao kod prevođenja sidžila javlja i kod prevođenja suvremene turske literature koja se odnosi na osmansku historiju i koja je nastala na osmanskim izvorima. Greške nisu u originalu nego greške se javljaju u prenošenju sa originala, npr: “Od 16. stoljeća profesija *ilmija podijelila se* u tri odvojene formacije sa nazivima *ilmija, sefija i kalemija*.” Netačno je izreći da se *ilmija* dijeli na *kalemiju* i *sefiju*. Ovdje se radi o kategorizaciji tri odvojena staleža bitna za funkcioniranje državnog osmanskog aparata: ulemanskom, vojnom i administrativnom. Gore navedena formulacija prevoda dešava se i prevodiocima koji su dobri znalci turskog suvremenog jezika i orijentalisti lingvisti, a nemaju dovoljno i neophodno historijsko obrazovanje iz oblasti osmanistike, ili se ovakva formulacija jednostavno desi omaškom.

¹³ *Sidžili kadije kaze Novi Pazar: od 1766. do 1768. godine*. S osmansko-turskog jezika preveo i obradio Ahmed S. Aličić. Historijski arhiv i Istorijski arhiv “Ras”, Sarajevo-Novı Pazar, 2012, 80.

U originalu stoji sljedeći tekst: “*XVI yuzyildan itibaren ilmije, seyfiye ve kalemiye mesleklerinin ayrı ayrı formasyonlar gerektiren branşlar haline gelmesiyle...*” što, kada se prevede, daje sljedeće značenje: “Od početka 16. stoljeća profesije ilmije, kalemije i sejfije (ulemanske, administrativne i vojne) postale su posebne branše (struke) koje je trebalo da obrazuju sasvim odvojene sustave...”¹⁴

Napominjem da ovdje nemam namjeru kritikovati bilo koga kao pojedinca nego želim da se problem prevođenja i njegove teškoće i “zamke” identifikuju radi boljeg i efikasnijeg organiziranja prevođenja u budućnosti. Usljed obilja složenog materijala i zamora svakom prevodiocu, i onom najstručnijem i onom ko radi ili ko je radio kao eminentan naučnik osmanista, obavezno se dešava po neki previd u trenutku nepažnje.

Skrenula bih pažnju na to da me je na ova razmatranja navela opširna, temeljita i argumentovana analiza nekih ranijih prevoda iz deftera sintagme *be resm-i çiftlik* koju je u svom radu proveo Fahd Kasumović¹⁵.

Na kraju bih se, u vezi sa interpretacijama za koje se tvrdi da se temelje na izvorima, ponovo osvrnula na još uvijek prisutnu u našoj literaturi neadekvatnu upotrebu termina “turski” umjesto “osmanski” na kojem je kompletna prijeratna historiografija insistirala. Na ovo pitanje sam se bila osvrnula još ranije u radu o funkciji osmanskog valije u Bosanskom ejaletu kojeg smo mi prisvojili kao bosanskog valiju iako se u Bosni zadržavao uglavnom samo godinu dana, kao i u radu o osmanskome mulli, zaboravljajući pri tome da su i jedan i drugi pripadali kao visoko rangirani osmanski dužnosnici prije svega mnogo širem i moćnijem sistemu nego što je sama Bosna, a potom bili su i postali su samim svojim angažmanom i dio Bosne i bosanske historije. Evidentno je da se termin

¹⁴ Na ovaj primjer pažnju mi je skrenuo Fahd Kasumović koji je uočio da su svi studenti prilikom jednog testa, a na osnovu zadate literature, na potpuno isti način prenijeli gornju pogrešnu formulaciju o formiranju i kalemije i sejfije od ilmije.

¹⁵ U svom istraživanju osmanskih poreza analizirajući sintagmu *be resm-i çiftlik* utvrdio je da se ta sintagma prevodi “kao čifluk” ili “u vidu čifluka” a da su prevodioci nepreciznim prevodom ove sintagme uveli posebnu državnu daću definiranu kao “taksa na čifluk” (*resm-i çiftlik*) čime su “izjednačili tu navodnu daću s godišnjom sumom koja se na neke čifluke odsjekom plaćala (*maktu* ’)...” tj. izjednačavali su *resm-i tapu* (tapijsku pristojbu) sa nepostojećom taksom “*resm-i çiftlik*”. Ovdje se dakle radi o dodjeli zemljišnog kompleksa u vidu čifluka / *be resm-i çiftlik* uz obaveznu procedure plaćanja državi putem spahije kao njenog državnog službenika tapijske pristojbe tj. takse na tapiju / *resm-i tapu*. Autor analize gore citirane sintagme koju je razmatrao ustvrdio je, također, sljedeće: “da postoji prostor za preispitivanje pojedinih ustaljenih stavova o frazama i terminima koji se spominju u izvornoj osmanskoj građi” u što sam se i sama uvjerila, ulažući napor oko uređivanja i dopuna prevoda jednog sarajevskog sidžila. Vidjeti: Fahd Kasumović, “Osmanska agrarna politika i nadmetanje za zemlju u jugoistočnoj Evropi”, *Anali GHB*, knjiga XXXV, Sarajevo, 2014, 93-149.

turski koristi u brojnim sintagmama ne samo u sintagmama *turski sistem*, *turski valija* nego i u brojnim drugim sintagmama koje opisuju razne, bolje rečeno sve pojmove vezane za period osmanske historije. Tako su npr. pored gore navedenih, stalno bili u upotrebi izrazi *turski jezik*, *turski dokumenti* umjesto osmanski jezik, osmanski dokumenti i slično. Na taj način dolazilo je do poistovjećivanja pojma Turska sa pojmom *Osman-ska država* ili *Osmansko carstvo*. U tom kontekstu može se govoriti i o svim glavnim pojavama i pojmovima koji su vezani za osmanski sistem kao onovremeni svjetski sistem koji je gradila Osmanska država te ih kao takve treba definirati uz atribut *osmanski*. U tom golemom državnom sistemu jednako su bili angažirani i učestvovali su svi kreativni i sposobni kadrovi sa svih njenih prostora, pa i Bošnjaci, koji su koristili osmanski jezik kao administrativno upravni jezik navedene države. Uticaj prijeratne jugoslavenske naučne javnosti bio je toliko jak da su svi naši najpoznatiji osmanisti redovno koristili isti termin *turski* označavajući dodatno brojne pojmove vezane za osmanski sistem unatoč tome što je upotreba ovog termina nenaučna i što se u upotrebi navedenog termina ogledaju sasvim određene političke tendencije. Ipak za razliku od onih jugoslavenskih osmanista koji su izričito koristili termin *turski* prisutna su variranja kod nekih od njih, prije svega Filipovića i Aličića, koji nekada koriste termin *turski*, nekada *osmanski*, a nekada *tursko osmanski* ili *osmansko turski*¹⁶. Upotreba termina *osmanski* obavezna bi bila do 1852. do kada su vođeni osmanski sidžili. Nakon tog perioda kada više nema ni ustanova klasičnog osmanskog sistema ni klasičnih osmanskih sidžila nego se uspostavljaju samo sidžili koji registriraju lična i porodična pitanja i kada je uticaj zapadnih zemalja na izgradnji reformiranog sistema jači od uticaja sa Porte, bila bi razumljiva i upotreba termina *turski*. Osim toga termin *turski* korišten je i u literaturi na evropskim jezicima te su i evropski osmanisti formirali općeraširen termin *Acta Turcarum* za sve osmanske dokumente.¹⁷ Insistiranje na terminu *turski*, a ne *osmanski* planski je bilo osmišljeno u dugotrajucem razdoblju sukobljavanja osmanske države sa evropskim državama u smislu odricanja Osmanskom carstvu vodeće svjetske uloge. To odricanje posebno je

¹⁶ I u svom posljednjem prevodu novopazarskog sidžila objavljenom 2012. godine Aličić je naveo da je prevod sačinjen sa osmansko-turskog jezika, iako se sidžil odnosi na period od 1766-68. godine, dakle period u kojem je još uvijek funkcionirao osmanski klasični sistem.

¹⁷ I ja sam pod navedenim uticajima naše sveukupne literature i one evropske, prije svega diplomatske, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu dugo vremena koristila sintagmu *Acta Turcarum* ili *Acta Turcica* kako su označeni npr. i osmanski dokumenti u Fojničkom samostanu. Tako sam zbirku osmanskih dokumenata dugo vodila kao Zbirka *Acta Turcarum* što sam preimenovala u Zbirka *Osmanski dokumenti*.

bilo intenzivirano nakon Karlovačkog mira 1699. godine te od početka osamnaestog stoljeća pa nadalje u procesu susreta starog osmanskog i zasnivanja novog svjetskog sustava, što je bilo s jedne strane planirano, a s druge strane što je bilo nužno određeno samim kvalitativnim nadilaženjem osmanskih zakonskih rješenja i nadilaženjem osmanskog sustava. Danas kada sve ono što je predstavljala Osmanska država ima samo arhivsku vrijednost i folklorni i kulturnohistorijski značaj, kada pojam osmanske države ne nosi više ni vojno ni političko značenje, realno je samo naučno vrednovati njegovu historijsku ulogu i ocijeniti njegovo historijsko stanje onakvim kakvo doista jeste i bilo te u tom pogledu treba koristiti termin osmanski i vezati ga za ukupnost svih pojava i pojmova koji se odnose na nekadašnju njihovu funkcionalnu primjenu.

Još jednom napominjem da je ovaj rad napisan s namjerom da se ukaže na potrebu razvijanja kritičkog pristupa prema prevodima kao i prema interpretacijama prevoda kroz literaturu vezanu za osmansku historiju te da se prilikom prevodilačkih poduhvata osmanskih izvora vodi računa o preciznosti u formuliranju onih jezičkih sintagmi kojima se definiraju pojmovi bitni za razumijevanje funkcioniranja osmanskog sistema kako u njegovim raznim pojedinačnim oblicima tako i u njegovoj ukupnosti.

CONTRIBUTION TO TRANSLATION OF OTTOMAN DOCUMENTS AND THEIR INTERPRETATION

Summary

The paper entitled *Contribution to translation of Ottoman Documents and their Interpretation* addresses the importance of precise and comprehensive translations of Ottoman documents used for studying of local Bosnian environment, with particular attention to Sharia court registers (sicills). It also deals with the general aspect of relationship with earlier practice in translations or with already translated Ottoman documents, as well as of problems faced by translators when translating Ottoman tax registers (defters) or sicills that encompass a variety of subjects. It points at the importance of equalization of terminology in order to achieve the closest possible description of numerous historical events and concepts of the Ottoman era. Some concrete examples are given to indicate the complexity of bringing terms and notions of the Ottoman period into our language. It is therefore highlighted that there exists a need to treat the translations of Ottoman documents with the use of any necessary scientific tools available.

Key words: Ottoman documents, translatability, translated materials, use of translations, correctness, translation evaluation, definition of terms.